עולת ראיה — הדרכת התפלה

לפני התפלה צריך להרגיש את הצורך של התפלה ואת הענג של התפלה. אין התפלה חפצה לשנות שום דבר באלהות שהיא מקור הנצחיות ואינה בגדר ההשתנות, אלא להתעלות עם כל השנויים החלים על הנפש, ועל כל העולם כולו במדה שהנפש קשורה בו, אל הרוממות האלהית. היא מדברת בענין האלהי, שהיא כוספת אליו, כפי מדותיה בחופש גדול, ובחופש זה מתגלה לה אורה ואמתה. היא מדברת אל ד', כאל מלך מושל העלול להשתנות, כאל אב המוכן לשינויים, כאל צדיק ונדיב המוסיף צדקה ונדיבות ע"י התעוררות מרוח אחר, מפני שכשהיא חפצה להתעלות אל האלהות הרי היא כבר מתעלה ברצונה, ורצונה הוא כל עצמות הויתה.

"דרש רבי שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל, מנא לן ממשה, דכתיב ואתחנן אל ד' בעת ההיא וכתיב ד' אלהים אתה החלות וגו' וכתיב בתריה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו'" (ברכות ל"ב.). צריך שהתפלה תהי' נקי' מכל רעיון של שנוי רצון והתפעלות בחק השי"ת, מה שהוא דעה כוזבת ביחס לאלהות ומביאה להשחתת סדרי השלמות האנושית. ולעומת זה עצם ערך התפלה ובטחון פעולתה בקבוץ תנאיה, גם מלבד פעולת השגת המבוקש והתרוממות הנפש וזכותה ע"י התפלה, הוא פנה גדולה בהשלמת האדם. על כן צריך שיבין כל מתפלל, שהתפלה היא חק נפלא, שחקק הקב"ה בעולמו, להשלמת יצוריו בכל דרכי השלמות, וביחוד לתכלית השלמתם המוסרית הנצמחת ממנה, ואינה בגדר ענין מוטבע בחוקו ית', חלילה. ועל־כן ראוי שקודם כל תפלה יוקדם ספור השבח, להורות שראוי לשבח הרבה על קביעת חק התפלה שלא כפי המושג בדרך־השאלה בשם טבע באלהותו ית'. והראי' ממשה חשובה מאד, שהוא ע"ה בהשגתו הגדולה הי' ודאי בטוח שלא יבא לחשוב צד שנוי־רצון והתפעלות בחק השי"ת ע"י התפלה, מ"מ הרבה להקדים שבחו, לגלות מן הכח אל הפעל אמתת הדעה הראוי' להיות רשומה בלב ע"י התפלה, וק"ו כל האדם כוזב, שאפשר לו להיות טועה בדעות כוזבות, שראוי להקדים מה שירומם נפשו ויעמידה על ציור האמתיות.

"רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים. מאי קבע אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא כל שתפלתו דומה עליו כמשאוי" (שם כ"ט:). לפני התפלה צריך להיות ציור הנפש כאילו היא נחלשת ממשא קדרות הרעיונות, הרחוקים ממושגי השלמות ואור פני מלך חיים, ורק בזאת תגול מעל לבה המשא אשר יכבד עליה, בשפכה שיחה לפני יוצרה ואביה שבשמים. ובזה תוסיף אמץ ותחת רוח כהה תעטה מעטה ששון, ורוח חדשה בעז וחדות ד' תהי' עמדה. אבל כשחסר הציור האמתי הזה ותחת אשר מתכונת התפלה הראויה היא להוסיף אמץ ולהחליף כח בנפש ורגשותיה, עוד תוסיף ליגעה, אין זאת צורת התפלה השלמה, שהיא צריכה לבא מצד הרגש פנימי ולא מצד קביעות חובה חיצונית, שאז בהכרח תהי' דומה כמשאוי. "ורבנן אמרי כל שאינו אומרה בלשון תחנונים". (שם.). אפילו מצא לבבו מתרגש להיות חפץ בתפלה מצד הרגש הפנימי, מ"מ כל שלא ישים לבבו כי־אם למלאות הרגשו הפנימי לבדו, אין זה עדיין יסוד התפלה שצריך שתהי' עבודת ד'. וצריך שיכיר, שההרגש הוא אמצעי נכון להעמיד מצב נפשו ורעיוניו באפן נאה לתפלה, אבל עיקרה הוא נעלה מכל רגשות נפש אדם, כי היא תחנונים לפני ד' ית' להפיק רצונו. על כן צריך לאמרה בלשון תחנונים, ולצייר בזה את האמת כמה קטן הוא ערך רגשות לבב אנוש נגד התכלית הנעלה של הפקת רצון ד', שהיא באה ע"י התפלה. "רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו כל שאינו יכול לחדש בה דבר" (שם). אין די במה שתלוה הארה של הכרה בגאון ד' ית' עם ההרגש הטבעי הפנימי המעולה של הנפש. כי צריך שהשכל יתפשט בפעולותיו יותר מן ההרגש, עד שיהי' יכול לחדש בה דבר מצד השכל הברור, מלבד ההרגשה הפנימית, ואז יצרף עם המחודש השכלי את ההרגשה הטובה הפנימית הטבעית, להתפלל ברגשי קדש. ועל זה אמר ר' זירא יכילנא לחדושי בה מלתא (שם), כי גודל ההרגש לא מנע אצלו את השכל מתת תנובתו לפי מצב היום והשעה. אמנם כיון שהשכל סוף כל־סוף איננו כ"כ טבעי כמו ההרגש, על כן אמר מסתפינא דילמא מיטרידנא, ואמשך אל המושכלות יותר מכפי שאוכל להמשיך את רגש הלב הפנימי עליהם, ובזה אצא מתכונת התפלה. על כן הניח מקום להרגש הטוב לבדו, בצירוף השכל המתלוה עמו, מבלי להרחיב יותר את השכליות בעת שליטת ההרגש הטוב. ושם "קבע" כולל כל אלה השלשה. כי חסרון ההכרה הפנימית יוכלל בשם קבע, מפני שאינו מקבל שינוי כפי חילוף רגשות האדם. הרגש הטבעי לבדו יקרא קבע, מפני שעכ"פ הוא קבוע בטבע הנפש, משא"כ עבודת השכל שצריך לקנותה בהשלמה בחירית. וצמצום השכל לצרפו ג"כ רק כפי ערך ההרגשה הטבעית יקרא ג"כ בשם קבע, מפני שעכ"פ איננו מתפשט חוץ מגבול התכונה הטבעית של הנפש, שהוא קבוע ועומד.

כשמכוונים לאיזה מבוקש בתפלה, צריך לשים לב, שכונתנו היא להסיר את הרע והחשך מן העולם ולהגביר את הטוב ואת האור, של החיים האלהיים במילואם, שבהופיעו הוא ממלא לא רק חסרון אחד בלבד, אלא הוא משלים את כל החסרונות וממלא את כל הפגמים כולם, ובגודל נשמתנו הרינו חפצים דוקא בשלמות הגמורה והמוחלטת.

לפעמים אנו מתפללים שיעשה הקב"ה בקשתנו ע"י המלאכים, ולפעמים מפרטים גם שמות של המלאכים. שהרי עיקר המבוקש של ענין התפלות כולן באמת ראוי שיהי' לא להשיג מה שהוא חפץ כי־אם לדבק עצמו לרצונו של מקום ב"ה. וכיון שתכלית הבקשה היא מילוא אמתת רצונו ית' החפץ חסד, וכמו שהוא רצונו ית' להרבות חסדיו בעולם כן הוא רצונו שזה יתנהג דוקא באותם הדרכים, שסדר בהם את

הנהגת העולם בחכמתו ורצונו כביכול, א"כ כמו שראוי להתפלל על עצם המבוקש הפרטי כן ראוי להתפלל שיתמלא ע"פ הסדרים השייכים לו. ואדרבה, זוהי שלמותה של התפלה, שהוא מגלה בה את רצונו הוא, שיעשה רצונו של מקום ב"ה בעולם, והרבה יותר ממה שראוי לרצות במלוי הבקשה ראוי לרצות שיתוקנו סדרי המאורות העליונים, שדרך תקונם הוא במילוא ענייני התפלה, שזהו ענין התפלה ע"פ סדר הספירות. וכיון שזכינו לענין התפלה שיעשה רצונו, שהוא בשפעת החסד ע"פ הכנת התחתונים, הרי עצם התפלה היא הכנה רבה באפן המעולה לענין שפע הטוב והחסד ע"י גילוי המאורות הקדושים.

"תניא כוותי' דר' יוסי ברבי חנינא אברהם תקן תפלת שחרית, שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ד', ואין עמידה אלא תפלה שנא' ויעמד פנחס ויפלל. יצחק תקן תפלת המנחה, שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפעת ערב, ואין שיחה אלא תפלה, שנא' תפלה לעני כי יעטף ולפני ד' ישפך שיחו. יעקב תקן תפלת ערבית, שנאמר ויפגע במקום וילן שם, ואין פגיעה אלא תפלה, שנא' ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי". (ברכות כ"ו:). שלש לשונות אלו, עמידה, שיחה, פגיעה, מכוונות הן כנגד שלשה ענינים של תועלת התפלה בעבודת השי"ת. התחלת פעולת התפלה היא, שכל הענינים הקדושים והציורים הנעלים של יסודי היראה והמוסר, שקנה האדם בנפשו, התפלה תשריש אותם יפה בלב שלא ימוטו מהסתערות רוחות של השחתת המוסר והעבודה ע"י יצר לב האדם ותאות הזמן. זמנה של פעולה זו הוא ביותר בשחרית, שקודם שיפנה האדם לעסקי החיים ורגשי תאות הגוף המוכרחים יכין לעצמו מעמד מוסרי חזק ונכון, שיתקים בנסיונות ההתנגדות של גלי הזמן, ולכן התפלה המכוונת לפעולה זו נערכת בשם עמידה. לזה הוכשר ביותר אברהם אבינו ע"ה, שהי' ראש למאמינים, ועמד בעשרה נסיונות נפלאים, ועם כל המון המתנגדים אל הדרך העולה באור ד', שהסתערו להפיצו ולהדיחו, נלחם למצא מעמד נכון וקים לעד. שיחה תקרא התפלה, בשם משתתף עם צמחים ואילנות, שנקראו שיחים, על הפרחת הנפש בכחות חדשים, המסתעפים באפן טבעי ע"י רגשת הנפש בעבודה שבלב. זה ראוי ביותר לעת מנחת ערב, שהאדם קרוב להסיר מעליו את הטרדות, ואז תוכל נפשו להתרומם בטבעה, ורגשי הקדש הטבעיים, האצורים בתוכה, לדבקה באלהים חיים ולהתגבר באהבתו ויראתו הטהורה, יוסיפו פרי תנובה וישלחו בדים ופארות להיות כדמות אילן רב ואחד השיחים. ההפרחה הטבעית הזאת מתוך יושר הנפש היא שרש להנהגת הדין, אל הנוטה מנתיב יושר של ארחות חיים, שמדת הדין, בכל מה שיש לה חק טבעי, מדוקדקת היא אל המשנה דרכה ונוטה מנתיבה, והיא מדתו של יצחק, כדכתיב ופחד יצחק הי' לי, וכדאמרי רבנן ברוב ביאור. אמנם עוד רב יתרון לתפלה, שהיא מוצאת תכליתה ברמי המעלה והערך, קדושי עליון הנגשים אל ד', שע"י התפלה ירומו וינשאו למעלת הנבואה או קרוב לה, כד' טושו"ע או"ח סי' צ"ח, שהם פוגעים מעמדים יותר גדולים מהליכות הטבע, כי יתרוממו הרבה על מצב־הטבע הרגיל וידבקו באלהים חיים בטהר לב ונפש. לזה מוכשר הוא הלילה במנוחתו והתבודדותו, וכמו שביאר החסיד בחוה"ל (שער אהבת ד' פ"ו) ביתרון תפלת הלילה, שהוא מאפשר להפקד גם במחזות נשאים וקדושים ותבואות שכליות נוראות, אשר לא יושגו בחברת חושי החומר. ולפי שהדברים המושגים למעלה מתהלוכות השכליות המוטבעות באים הם שלא כסדר ההדרגה הטבעית מהקל אל הכבד, וע"פ דרכי עיונים בודדים המתלקטים למערכה, כי־אם בפתע יגלה האור הגדול מנעם ד', אשרי כל זוכה לו, תקרא התפלה, מצד היותה כוללת זאת התכלית, בשם פגיעה, כדרך ההולך ופוגע, לא לפי ערך מדת מהלכו של ההולך לבדו כי־אם גם לפי ערך מדת קרבתו של הנפגע המתאים לזה. וכן הי' באמת ביעקב אבינו ע"ה, שודאי השלימתו ג"כ התפלה לאותו החזיון הנבואי הנשגב של מראה הסולם וכל פרטיו, שעל כן נתיחס לתפלתו שם פגיעה, ויפגע במקום, והיא מתאימה לערבית.

"אמר רבי חלבו אמר רב הונא לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה, שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה, שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו' ענני ד' ענני וכו'. רבי יוחנן אמר אף בתפלת ערבית, שנאמר תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב. רב נחמן בר יצחק אמר אף בתפלת שחרית, שנאמר ד' בקר תשמע קולי" (שם ו:). יש אברים כפולים שרבוים הוא רק ליתר שמירה, שבהפקד אחד מהם הנשאר ימלא את מקומו, ויש אברים כאלה שכל אחד מהם יש לו ערך עצמי, ואם יפקד אחד מהם אין השני ממלא את מקומו. כל אחת משלש התפלות, הקבועות בזמניהן, היא מכוונת לענין מיוחד בעבודת התפלה, באופן שאין לדון אותן בכלל האברים הכפולים, שעכ"פ מתוך שלשתן תעלה בידינו תפלה הוגנת אחת, אלא שכל אחת צריכה זהירות מיוחדת לעצמה. היסוד האחד הוא נגד התגברות יצר לבו של האדם בהוללות וסכלות שבתערובת עסקי העולם, שהתפלה מחזירה את האבדה הרוחנית ע"י שפכו שיח לד' ומדיחה ממנו כל טיח טפל ע"י רוממות המושגים הטהורים בדעת אלהים ועבודתו. לזאת פועלת תפלת המנחה, הבאה אחרי תקף העסקים הזמניים של היום, וכמו שנענה בה אליהו במלחמתו בעבודת הבעל. תפלת ערבית מרוממת את רוח האדם במשמרת כבוד נפשו בטהרת המחשבות וההרהורים, "תכון תפלתי קטרת לפניך", שהקטרת "דבר בחשאי" משפיעה לתקון דרכי האדם בחדרי משכיתו, ומכפרת על לשון־הרע שבצנעה (זבחים פ"ח:), שעיקרה הוא ע"י מחשבת הלב, כמש"כ "ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם". אמנם בבוקר, שלא נדבקו השפעות רעות לכחות הנפש, אבל הם נעדרי שלמות חילם ע"י התגברות צד החומר בזמן השינה של הלילה, אז תפלת שחרית מעירה ומסדרת אותם במערכת הקודש ברוממות חשבונות הצדק והיושר ביראת ד' ואהבתו, "ד' בקר תשמע קולי בוקר אערך לך" מערכת לבבי וכחות נפשי, "ואצפה" כי אתה תהי' עמדי לאמץ חילי, כי הבא לטהר מסייעים אותו.